O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
XALQ TA’LIMI VAZIRLIGI

Andijon viloyati Pedagogik
mahorat markazi

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA NUTQNI O‘STIRISH VA XOTIRANI MUSTAHKAMLASH

USLUBIY TAVSIYA

- Nutqni rivojlantirish
- Xotirani mustahkamlash
- Samarali metodlar
- Didaktik o‘yinlar

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIM VAZIRLIGI

ANDIJON VILOYATI PEDOGOGIK MAHORAT MARKAZI

DATQAYEVA FERUZA UBAYDULLAYEVNA

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA NUTQNI O‘STIRISH VA XOTIRANI MUSTAHKAMLASH METODIKASI

Andijon-2026

DATQAYEVA FERUZA UBAYDULLAYEVNA

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA NUTQNI O‘STIRISH VA XOTIRANI MUSTAHKAMLASH METODIKASI

Umumta’lim, boshlang’ich sinf o’qitvchilari uchun uslubiy tavsiya

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA NUTQNI O‘STIRISH VA XOTIRANI MUSTAHKAMLASH METODIKASI

Mavzusidagi: USLUBIY TAVSIYA

Andijon 2026-yil

Ushbu uslubiy tavsiya boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy va intellektual rivojlanishini qo‘llab-quvvatirishga xizmat qiladi. Unda o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda nutqni o‘stirish hamda xotirani mustahkamlashning samarali usullari yoritilgan. Mazkur tavsiyalardan foydalanish dars jarayonini mazmunli, qiziqarli va samarali tashkil etishga imkon beradi. Turli mashq va didaktik o‘yinlar orqali o‘quvchilarning fikrlashi, diqqati, eslab qolish qobiliyati va ijodiy faolligi rivojlanadi. Shuningdek, o‘quvchilar o‘z fikrlarini erkin, ravon va mantiqiy ifodalash, muloqotga faol kirishish ko‘nikmalarini egallaydilar. Shu jihatdan, ushbu uslubiy tavsiya o‘qituvchining pedagogik faoliyatini boyitib, ta’lim sifatini oshirish va barkamol shaxsni tarbiyalashda muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

Tuzuvchi:

F.Datqayeva - Maktabgacha,boshlang’ich va maxsus ta’lim metodikalari kafedrasi o’qituvchisi

KIRISH

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqini o‘stirish va xotirasini mustahkamlash zamonaviy ta’lim jarayonining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchining bilimlarni o‘zlashtirishi, o‘z fikrini aniq va izchil ifodalashi, berilgan topshiriqni tushunishi hamda o‘rgangan ma’lumotlarini eslab qolishi uning keyingi ta’lim faoliyati uchun muhim asos bo‘lib xizmat qiladi. Shu sababli dars jarayonida o‘quvchilarning nafaqat bilim va ko‘nikmalarini, balki nutqiy faoliyati, diqqat-e’tibori va xotirasini ham izchil rivojlantirishga alohida e’tibor qaratish zarur. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisining nutqi uning atrofdagi voqea-hodisalarni anglash, o‘z fikrini boshqalarga yetkazish va ta’lim jarayonida faol ishtirok etishida muhim vosita hisoblanadi. O‘quvchi qancha ko‘p suhbatlashsa, savollarga javob bersa, matn mazmunini qayta hikoya qilsa, rasm asosida fikr yuritsa va yangi so‘zlardan foydalanib gaplar tuzsa, uning nutqiy imkoniyatlari shunchalik rivojlanib boradi. Nutqni o‘stirish jarayonida o‘quvchining yosh xususiyatlari, individual imkoniyatlari va qiziqishlarini hisobga olish ta’lim samaradorligini oshirishga yordam beradi. Nutq rivoji xotira jarayoni bilan ham chambarchas bog‘liq. O‘quvchi yangi so‘z, qoida, she’r, matn yoki ma’lumotni eslab qolishi va undan o‘rinli foydalana olishi uchun uning xotirasi yetarlicha faol bo‘lishi lozim. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim davrida o‘quvchilarning ko‘rish, eshitish va harakat orqali qabul qilgan ma’lumotlarini mustahkamlash muhim ahamiyatga ega. Shu bois darslarda turli ko‘rgazmali vositalar, savol-javoblar, takrorlash, didaktik o‘yinlar, mantiqiy topshiriqlar va amaliy mashqlardan foydalanish o‘quvchilarning eslab qolish faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. O‘quvchining xotirasini mustahkamlash faqatgina ma’lumotni yod oldirish bilan cheklanmasligi kerak. Ta’lim jarayonida o‘quvchi o‘rgangan bilimini tushunishi, uni o‘z so‘zlari bilan ifodalashi, turli vaziyatlarda qo‘llashi va avvalgi bilimlari bilan bog‘lay olishi muhimdir. Boshlang‘ich sinflarda nutqni o‘stirish va xotirani mustahkamlashga qaratilgan mashg‘ulotlar darsning alohida bir qismi sifatida emas, balki turli fanlarni o‘qitish jarayoni bilan uzviy bog‘liq holda tashkil etilishi mumkin. Ona tili, o‘qish savodxonligi, matematika,

tabiiy fanlar va boshqa darslarda o‘quvchilarga fikrini og‘zaki bayon qilish, savollarga to‘liq javob berish, ketma-ketlikni aniqlash, matn yoki ma’lumotni qayta eslash, taqqoslash va xulosa chiqarish imkonini beruvchi topshiriqlarni berish ularning bir vaqtning o‘zida bir necha muhim ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Mazkur jarayonda o‘qituvchining pedagogik yondashuvi alohida ahamiyatga ega. Har bir o‘quvchining nutqiy rivojlanish darajasi, xotirasi, diqqatini jamlay olish qobiliyati va topshiriqlarni bajarish sur’ati turlicha bo‘lishi mumkin. Shuning uchun o‘qituvchi topshiriqlarni o‘quvchilarning imkoniyatlariga moslashtirishi, murakkablik darajasini bosqichma-bosqich oshirishi va o‘quvchini o‘z fikrini erkin ifodalashga rag‘batlantirishi maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa, xato javob bergan o‘quvchini keskin tanqid qilishdan ko‘ra, unga to‘g‘ri yo‘nalish berish va javobini to‘ldirishga imkon yaratish samaraliroq pedagogik natija beradi. Shuningdek, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida nutq va xotirani rivojlantirishda o‘yinli metodlardan foydalanish yaxshi samara beradi. O‘yinlar pedogoog tarafidan yaratilgan ,yoki boshqa manbalar hamda kasbdoslardan metod almashish yo‘li orqali o‘zlashtirlgan bo‘lishi mumkin. Mashq va o‘yinlar o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshirish bilan birga, ularning so‘z boyligini kengaytirish, diqqatini jamlash va ma’lumotni eslab qolish ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Bunday topshiriqlarni qisqa va muntazam ravishda tashkil etish o‘quvchilarda ortiqcha zo‘riqishsiz kerakli ko‘nikmalarni rivojlantirish imkonini beradi. Mazkur o‘quv-uslubiy tavsiya boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari, metodistlar va pedagogik faoliyat bilan shug‘ullanuvchi mutaxassislar uchun mo‘ljallangan bo‘lib, unda o‘quvchilarning nutqini rivojlantirish va xotirasini mustahkamlashga xizmat qiluvchi metod, mashq va didaktik o‘yinlardan foydalanish bo‘yicha amaliy tavsiyalar beriladi.

NUTQ O‘STIRISH VA XOTIRANING O‘ZARO BOG‘LIQLIGI

Nutq va xotira jarayonlarining psixologik asoslari

Boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalarda nutq va xotira bir-biri bilan chambarchas bog‘liqdir. Nutq – bu tafakkurni ishga soluvchi vosita bo‘lib, so‘z, so‘z birikmasi va gap orqali fikrni ifodalash jarayonidir . Xotira esa nutqiy faoliyatning asosini tashkil etadi: o‘quvchi yangi so‘zlarni eslab qolishi, ularni to‘g‘ri talaffuz qilishi va gap ichida qo‘llay olishi uchun xotira jarayonlari faol ishlashi zarur.

Nutq o‘stirish deganda tilni har tomonlama (talaffuz, lug‘at, sintaktik qurilish, bog‘lanishli nutq) faol amaliy o‘zlashtirish tushuniladi . Bu jarayonda xotira quyidagi vazifalarni bajaradi:

Eslab qolish – yangi so‘zlar, iboralar va qoidalarni ongda saqlash;
Saqlab turish – o‘rganilgan materialni uzoq muddat xotirada ushlab turish;
Eslab olish – kerakli paytda zarur ma'lumotni xotiradan chaqirib olish.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari nutqining o‘ziga xos xususiyatlari

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqi o‘z rivojlanish bosqichida bo‘lganligi sababli, unda quyidagi xususiyatlar kuzatiladi:

Xususiyat	Tavsifi
Lug‘at boyligining cheklanganligi	Bolalar so‘z zaxirasi hali yetarlicha keng emas
Grammatik xatoliklar	Ko‘plik qo‘shimchalari, bog‘lovchilardan noto‘g‘ri foy
Fikrni izchil ifodalashda qiyinchilik	Voqealar ketma-ketligini buzish, mantiqiy bog‘liqlikni
Talaffuzdagi kamchiliklar	Ayrim tovushlarni noto‘g‘ri talaffuz qilish

Xususiyat	Tavsifi
Muloqotga bo‘lgan ehtiyoj	O‘quvchilar muloqot qilishni istaydi, lekin fikrini aniq ifodalashda qiynaladi

Nutqiy kamchiliklar o‘quvchini “notalantli” deb baholash uchun sabab emas, balki uning nutqiy rivojlanish ehtiyojini aniqlash uchun asos bo‘lishi kerak . O‘qituvchi bolaning mavjud nutqiy darajasini aniqlab, unga mos individual va guruhiy mashqlarni tanlashi zarur.

O‘qituvchining ro‘li

O‘qituvchi nutqni rivojlantirish va xotirani mustahkamlash jarayonida tashkilotchi va yo‘naltiruvchi vazifasini bajaradi. U har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olishi kerak.

O‘qituvchi:
o‘quvchilarni rag‘batlantirishi;
xatolarni keskin tanqid qilmasligi;
to‘g‘ri nutqiy namuna ko‘rsatishi;
har bir o‘quvchiga fikr bildirish imkonini berishi;
topshiriqlarni o‘quvchilarning yoshiga moslashtirishi;
oddiydan murakkabga tamoyiliga amal qilishi;
ko‘rgazmali va interaktiv metodlardan foydalanishi lozim.
Ayniqsa, tortinchoq o‘quvchilarni ham suhbat va o‘yinlarga jalb qilish muhimdir.

NUTQNI O‘STIRISH VA XOTIRANI MUSTAHKAMLASH METODLARI

Didaktik o‘yinlar asosida nutq o‘stirish

Didaktik o‘yinlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqini o‘stirish va xotirasini mustahkamlashning eng samarali vositalaridan biridir. Bolalar o‘yin jarayonida ongli harakat qilishga o‘rganadilar, ularning so‘z boyligi oshadi va nutqi rivojlanadi .

“Pomodoro”

Nima uchun Pomodoro usuli?

Pomodoro usuli 1980-yillarda italyan talabasi Francesco Cirillo tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, "pomodoro" so'zi italyan tilida "pomidor" degan ma'noni anglatadi va u o'sha paytda ishlatgan pomidor shaklidagi oshxona taymeridan kelib chiqqan . Usulning mohiyati an'anaviy uzoq vaqt davomida o'qishdan farqli o'laroq, qisqa vaqt oralig'ida yuqori darajada diqqatni jamlash va muntazam tanaffuslar qilishga asoslangan .

Bu usul xotirani mustahkamlashda qanday yordam berishi haqidagi ilmiy asoslar:

Kognitiv yuklanishni kamaytiradi: Qisqa va intensiv mashg'ulotlar miyani charchatmaydi va ma'lumotni o'zlashtirishni osonlashtiradi .
Diqqatni boshqarishni o'rgatadi: Bu usul bolalarga o'z vaqtini rejalashtirish, diqqatini jamlash va o'zini o'zi boshqarish (executive function) ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi .
Xotirani mustahkamlaydi: Qisqa tanaffuslar miyaga o'rganilgan ma'lumotni mustahkamlash (konsolidatsiya) imkonini beradi, bu esa eslab qolishni yaxshilaydi .
Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun moslashtirish

Kattalar uchun standart vaqt (25 daqiqa ish, 5 daqiqa tanaffus) boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun juda uzun bo'lishi mumkin. Bolalarning yoshiga qarab vaqt oralig'ini moslashtirish tavsiya etiladi :

4-6 yosh: 10-12 daqiqa ish, 3-5 daqiqa tanaffus
7-9 yosh: 12-15 daqiqa ish, 3-5 daqiqa tanaffus
10-12 yosh: 15-20 daqiqa ish, 3-5 daqiqa tanaffus
Har 3-4 "pomodoro" sikldan so'ng, 15-30 daqiqalik uzoqroq tanaffus qilish kerak .

O'quv-uslubiy tavsiyaga qo'shimcha sifatida

Sizning "Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutqni o'stirish va xotirani mustahkamlash" mavzuidagi uslubiy tavsiyangizga Pomodoro usulini quyidagi qism sifatida kiritishingiz mumkin:

"Pomodoro uslubi yordamida xotirani mustahkamlash"

O'quv jarayonida diqqatni jamlash va xotirani mustahkamlash uchun "Pomodoro" uslubidan foydalanish tavsiya etiladi. Bu usul bolaning yosh xususiyatlariga moslashtirilgan qisqa vaqt oralig'ida (masalan, 1-sinf o'quvchilari uchun 10-12 daqiqa) ma'lum bir vazifaga diqqatini qaratishini va muntazam tanaffuslar qilishni nazarda tutadi .

Qanday qo'llash mumkin?Vazifani belgilang: Bolaga bitta aniq va kichik vazifa bering (masalan, 5 ta yangi so'zni o'rganish yoki 4 ta gapni o'qish). Taymerni o'rnating: Bolaning yoshiga mos vaqtni (masalan, 12 daqiqa) taymerga qo'ying. Diqqat bilan ishlash: Vaqt tugaguncha faqat belgilangan vazifa bilan shug'ullanish. Tanaffus: Taymer jiringlagach, qisqa tanaffus (3-5 daqiqa) qilish. Bu vaqtda turish, cho'zilish yoki suv ichish mumkin. Takrorlash: Jarayonni 3-4 marta takrorlab, so'ng 15-20 daqiqalik uzoqroq tanaffus qilish.

Bu usul orqali o'quvchida "Men buni uddalay olaman" degan tuyg'u paydo bo'ladi, o'qishga bo'lgan qarshilik kamayadi va o'rganilgan ma'lumotlarning xotirada uzoq saqlanishiga yordam beradi .

“Davom ettir” o‘yini

Maqsadi: O‘quvchilarning so‘z boyligini oshirish, bo‘g‘inlar asosida so‘z tuzish malakasini rivojlantirish.

O‘tkazilishi: O‘qituvchi bir so‘zning boshlanishini (birinchi yoki birinchi va ikkinchi bo‘g‘inini) aytadi, o‘quvchilar esa uni davom ettiradilar. Bu o‘yinda ishlatiladigan so‘zlar ikki-uch bo‘g‘indan oshmasligi kerak. Masalan: *Gul-nor, Xol-mat, Jo‘-ra, No-di-ra* kabi ismlardan boshlash maqsadga muvofiqdir. Keyin esa *sha-mol, lay-lak, tul-ki, bo-la, uch-di, o‘y-na-di* kabi narsa va ish-harakat nomlari aytiladi .

Xotira uchun foydasi: O‘quvchilar so‘z boshlanishini eslab qoladi, uni davom ettirish uchun xotirasidagi so‘zlar ichidan mosini topishga harakat qiladi.

“Hikoya” o‘yini

Maqsadi: O‘quvchilarning bog‘lanishli nutqini rivojlantirish, ijodiy va mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish.

O‘tkazilishi: O‘qituvchi doskaga bir nechta so‘z yozib qo‘yadi (masalan: *Nafisa, soat, yomg‘ir, kitob*). O‘quvchilar mustaqil ravishda shu so‘zlar ishtirokida hikoya tuzadilar. Bu orqali ularning lug‘at boyligi oshadi, gaplarni to‘g‘ri tuzish, tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish malakalari shakllanadi .

Xotira uchun foydasi: O‘quvchi berilgan so‘zlarni xotirasida saqlab, ularni mantiqiy ketma-ketlikda hikoyaga joylashtirishni o‘rganadi.

Topishmoq va tez aytish o‘yinlari

Maqsadi: Nutqiy faollikni oshirish, talaffuzni ravonlashtirish.

O‘tkazilishi: Topishmoqlar va tez aytishlar (skorogovorkalar) dars jarayonida qo‘llaniladi. Ular bolalarga ruhiy oziq berish bilan birga, nutq tovushlarini to‘g‘ri talaffuz qilishga yordam beradi .

Xotira uchun foydasi: Topishmoq va tez aytishlarni yodlash qisqa muddatli va uzoq muddatli xotirani mustahkamlaydi.

O‘qish turlari asosida nutq va xotirani rivojlantirish

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqini oshirishda o‘qish turlaridan maqsadli foydalanish yuqori samaradorlikka olib keladi . O‘qish turlari orqali o‘quvchilarning til va nutq faoliyati, muloqot kompetensiyasi rivojlanadi.

O‘qish turlari va ularning nutqiy rivojlanishga ta'siri

O‘qish turi	Tavsifi	Nutq va xotiraga ta'siri
Ovoz chiqarib o‘qish	Matnni ovozli talaffuz qilish	Talaffuz malakasini shakllantiradi, eshitish xotirasini rivojlantiradi
Ichida o‘qish	Matnni ovoz chiqarib emas, ichki nutq orqali anglab o‘qish	Tahliliy fikrlashni, e’tibor va xotirani mustahkamlaydi
Ifodali o‘qish	Matnni hissiyot va intonatsiya bilan o‘qish	Nutqning ifodaliligi, ravonligi va estetik didini rivojlantiradi
Rolda o‘qish	Matndagi personajlar nomidan o‘qish	Muloqot kompetensiyasi va empatiyani shakllantiradi
Tez o‘qish	Matnni yuqori sur'atda o‘qish	Diqqat, e’tibor va operativ xotirani rivojlantiradi

L.S. Vygotskiy fikricha, ichki nutq – bu tashqi nutqning ichki shakli bo‘lib, bola tafakkurining chuqurlashishiga xizmat qiladi . Ichki o‘qish faol fikrlashni talab qiladi, shuning uchun bu jarayon bolalarning tafakkur tarbiyasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

O‘qish turlarini qo‘llash bosqichlari

Avval ovoz chiqarib o‘qish orqali o‘quvchi tovush-harf birikmalarini yaxshi egallab oladi.
Keyinchalik, matnni ichki nutq yordamida tushunib o‘qish bosqichiga o‘tiladi.
Bu bosqichda o‘quvchi nafaqat o‘qiydi, balki matnni tahlil qilish, xulosa chiqarish, muallif fikrini anglashga intiladi .

Badiiy asarlar asosida nutq o‘stirish texnologiyalari

Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida turli janrdagi badiiy asarlardan foydalanish o‘quvchilarning nutqini o‘stirishning muhim vositasidir . O‘quv darsliklariga hikoya, she’r, ertak, masal, maqol, doston, rivoyat va topishmoq kabi janrdagi asarlar kiritilgan.

Janr xususiyatlarini hisobga olish

Har bir janrga oid asar matni lingvistik jihatdan o‘ziga xos xususiyatlarga ega:

She’riy asarlar matni hikoya matnidan farq qiladi;
Ertak matni she’r matnidan tubdan farq qiladi;
Topishmoqlar predmetlar o‘rtasidagi o‘xshashlikni taqqoslash orqali

o‘zlashtiriladi;

Badiiy asar ustida ishlash metodikasi

1.Matn bilan tanishish – asarni ovoz chiqarib yoki ichida o‘qish.

2.Matn mazmuni ustida ishlash – savol-javob, muhokama, reja tuzish.

3.Qayta hikoyalash – o‘qilgan asar mazmunini izchil ravishda qayta hikoyalash .

4.Ijodiy topshiriqlar – asar qahramonlari nomidan hikoya qilish, davomini o‘ylab toppish.

Kommunikativ yondashuv asosida nutq madaniyatini shakllantirish

Nutq madaniyatini shakllantirishda quyidagi asosiy metodik yondashuvlar samarali hisoblanadi :

Yondashuv turi	Tavsifi
Kommunikativ yondashuv	O‘quvchini faol suhbatga jalb etish, muloqotda ishtirokini oshirish
Lingvodidaktik yondashuv	Nutqiy vositalar (talaffuz, so‘z boyligi, grammatik tuzilma) orqali tilga o‘rgatish
Amaliy yondashuv	Ko‘proq mashq qilish, matn asosida ishlash, og‘zaki va yozma fikr bildirish
Integratsion yondashuv	Ona tili darslarini boshqa fanlar bilan bog‘lab, mavzularni chuqurroq ochish

Nutqni shakllantirishda qo‘llaniladigan eng samarali metodlar:

Metod	Qisqacha tavsifi	Maqsadi

Metod	Qisqacha tavsifi	Maqsadi
Suhbat metodi	O‘quvchilar bilan savol-javob orqali fikr almashish	Fikr bildirishga o‘rgatish
Hikoya tuzish	Rasmlar asosida yoki matn davom ettirish	Mantiqiy va bog‘liq fikr ifodasi
Rollar taqsimoti (dramatizatsiya)	O‘quvchilarni sahna ko‘rinishlariga jalb qilish	Talaffuz va ifoda boyligini rivojlantirish
Matn asosida ishlash	Tushunganini gapirtirish, savol-javob	Tushunib o‘qish va bayon qilish

NUTQ O‘STIRISH VA XOTIRANI MUSTAHKAMLASH BOSQICHLARI

Tayyorgarlik bosqichi

Maqsadi: O‘quvchining nutqiy rivojlanish darajasini va xotira xususiyatlarini aniqlash.

Amaliy topshiriqlar:

1.O‘quvchilar nutqining o‘sishini mustaqil tahlil qilish .
2.O‘quvchilar orasida “Men boshqa kishilar bilan muomalada qandayman?” mavzusida suhbat o‘tkazish.
3.Nutqiy muomaladagi kamchiliklarni aniqlash (uyatchanlik, tortinchoqlik, muomala uslubidagi salbiy holatlar) .

Asosiy bosqich

Maqsadi: Nutqiy ko‘nikmalarni shakllantirish va xotirani mustahkamlash.

Amaliy topshiriqlar:

1.Didaktik o‘yinlar orqali so‘z boyligini oshirish:

“Davom ettir”, “Hikoya” kabi o‘yinlarni darslarda muntazam qo‘llash .

2.O‘qish turlarini bosqichma-bosqich joriy etish:

Ovoz chiqarib o‘qishdan ichki o‘qishga o‘tish .

3.Badiiy asarlar asosida ishlash:

Matnni qayta hikoyalash, reja tuzish, qahramonlar obrazini yaratish .

4.Vizual va dramatik vositalardan foydalanish:

Rasmlar, sahnalashtirilgan ko‘rinishlar, ertaklar orqali nutqni boyitish .

Mustahkamlash bosqichi

Maqsadi: Shakllangan nutqiy ko‘nikmalarni mustahkamlash va xotirani uzoq muddatli saqlashga o‘tkazish.

Amaliy topshiriqlar:

O‘rgangan so‘z va iboralarni yangi kontekstda qo‘llash.

Mustaqil hikoya, insho, she’r yozishga undash.

O‘quvchilarning o‘z-o‘zini baholashi va refleksiyasi.

Nazorat va baholash bosqichi

Maqsadi: O‘quvchilarning nutqiy rivojlanish dinamikasini aniqlash.

Baholash mezonlari:

Mezon	Ko‘rsatkichlar	Baholash usuli
Lug‘at boyligi	So‘z zaxirasi hajmi, yangi so‘zlarni qo‘llash	Kuzatuv, test
Bog‘lanishli nutq	Fikrni izchil ifodalash, mantiqiy bog‘liqlik	Hikoya tahlili
Talaffuz madaniyati	Tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish	Eshitib baholash
Xotira	O‘rganilgan materialni saqlab qolish	Yod aytish, qayta hikoyalash

O‘QITUVCHI VA OTA-ONALAR HAMKORLIGI

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqini rivojlantirish va xotirasini mustahkamlashda ota-ona va o‘qituvchi hamkorligi muhim ahamiyatga ega . O‘qituvchi quyidagi tavsiyalarni ota-onalarga berishi mumkin:

Uyda o‘qish muhitini yaratish – bolalarni muntazam kitob o‘qishga rag‘batlantirish.**Suhbatlashish madaniyati** – bolalar bilan turli mavzularda suhbatlashish, ularning fikrini tinglash.**Didaktik o‘yinlar** – oilaviy o‘yinlar orqali bolaning nutqiy faolligini oshirish.**Ertak va hikoyalar aytib berish** – bolalarga ertak aytib berish va ularni qayta hikoyalashga undash. **Yozma mashqlar** – kundalik yozish, rasmlar asosida hikoya tuzish.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING XOTIRASI VA NUTQ RIVOJIGA OILADAGI MUHITNING TA’SIRI

Boshlang‘ich sinf yoshidagi bolaning rivojlanishida oila muhiti muhim o‘rin tutadi. Bola maktabga kelguniga qadar asosiy muloqot tajribasini, so‘z boyligini, tinglash va fikrini ifodalashning dastlabki ko‘nikmalarini oilada shakllantiradi. Maktabga kelgach esa bu ko‘nikmalar ta’lim jarayonida yanada rivojlantiriladi. Shu sababli oila va maktabning bolaga nisbatan yagona, izchil va qo‘llab-quvvatlovchi yondashuvi uning nutqiy hamda bilish jarayonlari rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Oiladagi kundalik muloqot bolaning nutq rivojlanishida tabiiy mashq vazifasini bajaradi. Ota-ona yoki oila a’zolarining bola bilan suhbatlashishi, uning savollariga javob berishi, fikrini tinglashi, birgalikda kitob o‘qishi va o‘qilgan matn haqida suhbatlashishi bolaning so‘z boyligini kengaytiradi. Bola o‘z fikrini erkin bayon qilishga imkon topgan sari gap tuzish, voqealarni ketma-ket ifodalash, savol berish va savollarga mazmunli javob qaytarish ko‘nikmalari rivojlanib boradi.

Oiladagi muloqotning mazmuni ham muhim ahamiyatga ega. Bolaga faqat qisqa buyruq yoki ko‘rsatmalar berish bilan cheklanib qolmasdan, kundalik hayotdagi voqealar haqida suhbatlashish, uning fikrini so‘rash va sabablarni tushuntirishga undash maqsadga muvofiq. Masalan, “Bugun maktabda nimalar bo‘ldi?”, “Senga qaysi topshiriq yoqdi?”, “Nima uchun shunday deb o‘ylaysan?” kabi savollar bolaning fikrlash va nutqiy faoliyatini rag‘batlantiradi. Bunday suhbatlar alohida dars shaklida emas, balki kundalik hayot jarayonida tabiiy ravishda tashkil etilishi mumkin.

Oiladagi muhit bolaning xotira faoliyatiga ham bevosita va bilvosita ta’sir ko‘rsatadi. Bola o‘zini xotirjam va e’tibor qaratilgan muhitda his qilganda berilayotgan ma’lumotni tinglash, tushunish va eslab qolishga ko‘proq imkoniyatga ega bo‘ladi. Aksincha, doimiy shoshilish, tartibsiz kun rejimi, bolaning fikriga yetarlicha e’tibor bermaslik yoki topshiriqlarni bajarishda haddan tashqari bosim o‘tkazish uning diqqatini jamlashiga qiyinchilik tug‘dirishi

mumkin. Shuning uchun xotirani rivojlantirishda faqat yodlash mashqlariga emas, balki bolaning umumiy ta’limiy va psixologik qulayligiga ham e’tibor qaratish zarur.

Bolaning xotirasini mustahkamlash uchun oilada oddiy va kundalik faoliyatlardan samarali foydalanish mumkin. Birgalikda ertak yoki hikoya o‘qib, uning mazmunini qayta so‘rash, kun davomida bajarilgan ishlarni ketma-ket eslatish, rasmlar asosida voqealarni yodga tushirish, she’r yoki maqollarni mazmunini anglagan holda yodlash kabi mashqlar bolaning eslab qolish va qayta tiklash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bunda asosiy maqsad bolani ko‘p miqdordagi ma’lumotni majburan yodlashga undash emas, balki eslab qolish jarayonini tabiiy va qiziqarli faoliyatga aylantirishdir.

Oiladagi kitobxonlik muhiti ham nutq va xotira rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Bola bilan muntazam ravishda yoshiga mos badiiy asarlarni o‘qish, rasmlarni tahlil qilish, qahramonlarning xatti-harakatlari haqida suhbatlashish uning so‘z boyligini oshiradi. O‘qilgan matnni qayta hikoya qilish esa bir vaqtning o‘zida xotira, nutq, diqqat va mantiqiy fikrlashni faollashtiradi. Ayniqsa, bolaning hikoyasini bo‘lmasdan tinglash va kerak bo‘lganda qo‘shimcha savollar berish uning mustaqil fikrlashiga yordam beradi.

Shuningdek, oiladagi kattalarning nutq madaniyati ham bola uchun tabiiy namuna hisoblanadi. Bola kattalarning so‘z tanlashi, gap tuzishi, suhbatdoshni tinglashi va o‘z fikrini qanday ifodalashini kuzatib boradi. Shu sababli oilada adabiy til me’yorlariga imkon qadar rioya qilish, bolaga yangi so‘zlarning ma’nosini tushuntirish va uning noto‘g‘ri talaffuz yoki gap tuzish holatlarini keskin tanqid qilmasdan to‘g‘ri shaklni namuna sifatida ko‘rsatish foydalidir.

Bolaning nutqidagi kamchilik yoki xotirasidagi ayrim qiyinchiliklarni faqat oiladagi tarbiya bilan bog‘lash to‘g‘ri emas. Har bir bolaning rivojlanish sur’ati, qiziqishi, diqqati va individual imkoniyatlari turlicha bo‘ladi. Shuning uchun ota-ona va o‘qituvchi bolaning imkoniyatlarini hisobga olgan holda unga zarur

yordamni ko‘rsatishi, kichik yutuqlarini ham e’tirof etishi va o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlashi muhimdir.

Bu borada o‘qituvchi va ota-onaning hamkorligi alohida ahamiyatga ega. O‘qituvchi dars jarayonida bolaning nutqiy faolligi, matnni eslab qolishi, savollarga javob berishi va topshiriqlarni bajarish xususiyatlarini kuzatib borishi mumkin. Ota-ona esa uy sharoitida bolaning kitob o‘qishi, suhbatlashishi, topshiriqlarni bajarishi va dam olish tartibiga e’tibor qaratadi. Ushbu kuzatuvlarni o‘zaro almashish orqali bolaga nisbatan bir xil talab va qo‘llab-quvvatlash usullarini shakllantirish mumkin.

Demak, oiladagi sog‘lom muloqot muhiti, bolaning fikrini tinglash, kitobxonlikni qo‘llab-quvvatlash, kun tartibiga rioya qilish va ta’lim jarayoniga ijobiy munosabat shakllantirish boshlang‘ich sinf o‘quvchisining nutqi hamda xotirasini rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratadi. Maktab va oilaning hamkorligi esa bu jarayonning izchil davom etishiga xizmat qiladi. Eng muhimi, bolaga ortiqcha bosim o‘tkazmasdan, uning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda muloqot va mashg‘ulotlarni muntazam tashkil etishdir.

XULOSA

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqini o‘stirish va xotirasini mustahkamlash – bu murakkab va ko‘p bosqichli jarayon bo‘lib, unda o‘qituvchi zamonaviy pedagogik texnologiyalar va metodik yondashuvlardan keng foydalanishi zarur . Didaktik o‘yinlar orqali o‘quvchilarning so‘z boyligi oshadi, nutqiy faolligi kuchayadi. O‘qish turlarining bosqichma-bosqich qo‘llanilishi tafakkur va xotirani rivojlantiradi. Badiiy asarlar bilan ishlash mantiqiy fikrlash, bog‘lanishli nutq va ijodiy qobiliyatlarni shakllantiradi. Kommunikativ yondashuv o‘quvchilarni muloqotga jalb etadi va ularning ijtimoiy moslashuvini osonlashtiradi. O‘qituvchi va ota-onalar hamkorligi nutqiy rivojlanish jarayonining uzluksizligini ta’minlaydi. Nutq o‘stirish va xotirani mustahkamlash nafaqat ona tili darslarining, balki boshlang‘ich ta'limning barcha fanlarining ajralmas qismidir. Bu boradagi tizimli va izchil ishlar o‘quvchilarni keyingi ta'lim bosqichlariga muvaffaqiyatli tayyorlashning asosini yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1.Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida nutq madaniyatini shakllantirish // “Yangi O‘zbekistonda zamonaviy psixologiya va pedagogikaga doir muammolarni tadqiq etishning transformatsion imkoniyatlari” xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi, 2025

2.Kadirova O. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqini o‘stirish metodikasi // inLIBRARY, 2025

3.Karimova Sh.I. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga badiiy asarlarni o‘qitish orqali nutqlarini o‘stirish texnologiyalari // CyberLeninka

4.Mirsaidova M. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqi ustida ishlash metodikasi // CyberLeninka, 2024

5.Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarning nutqini o‘stirish usullari // Zenodo, 2024

6.Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining nutqiy ko‘nikmalarini rivojlantirish // CyberLeninka

7.Ismatova N.R. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish metodikasi // world scientific, 2026

8.Og‘zaki va yozma nutqni o‘stirishning lingvodidaktik asoslari // inLIBRARY, 2025

9.Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida bog‘lanishli nutq o‘stirish bilan bog‘liq bo‘lgan mashg‘ulotlar izchiligi // inLIBRARY, 2025

ILOVA

Ilova 1: Didaktik o‘yinlar to‘plami

1. “Kim ko‘p so‘z topadi?” o‘yini

Maqsadi: Lug‘at boyligini oshirish.

O‘tkazilishi: O‘qituvchi biror harf aytadi, o‘quvchilar shu harf bilan boshlanadigan so‘zlarni topadi.

2. “Gapni to‘ldir” o‘yini

Maqsadi: Sintaktik tuzilmani mustahkamlash.

O‘tkazilishi: O‘qituvchi boshlab bergan gapni o‘quvchilar davom ettiradi.

3. “Rasm asosida hikoya” o‘yini

Maqsadi: Bog‘lanishli nutqni rivojlantirish.

O‘tkazilishi: Berilgan rasm asosida hikoya tuzish.

Ilova 2: O‘qish turlari bo‘yicha tavsiyalar

O‘qish turi	Tavsiya etiladigan sinflar	Vaqt me’yori
Ovoz chiqarib o‘qish	1-2-sinflar	10-15 daqiqa
Ichida o‘qish	2-4-sinflar	15-20 daqiqa
Ifodali o‘qish	2-4-sinflar	5-10 daqiqa
Rolda o‘qish	2-4-sinflar	10-15 daqiqa
Tez o‘qish	3-4-sinflar	3-5 daqiqa